

STEENHUISMEURS VENNEBROEK B.V.
Hoofdweg 255
9765 CH Paterswolde
050 3080100
mail@steenhuismeurs.nl
steenhuismeurs.nl
NL04 RBRB 0931 0818 15
KvK 65 546 016
BTW NL 8561 56 255 B01

Woningcomplex Huibert van Eijkenstraat, Naarden
Analyse cultuurhistorisch onderzoek en waardering

Het complex sociale huurwoningen aan de Huibert van Eijkenstraat 51-93, 52-70 en 76-94 is bijna 100 jaar oud en staat bekend als eerste stenen bebouwing buiten de vesting van Naarden en eerste planmatige sociale woningbouw van Volksbelang Naarden. Het complex is opgebouwd uit blokjes van steeds twee grondgebonden woningen van één laag met een kap, met aan de zijkant uitgebouwde keukens. Opvallend zijn de zeer diepe achtertuinen. De woningcorporatie heeft een plan voor sloop-nieuwbouw laten opstellen. Door de diepte van de tuinen te benutten en bouwblokjes haaks op de straat te situeren wordt het woningaantal flink vergroot.

Naar aanleiding van de planvorming heeft de gemeente aan het Monumenten Advies Bureau te Nijmegen gevraagd om een cultuurhistorisch onderzoek van het complex uit te voeren (maart 2020). De conclusie luidt dat het complex een hoge waarde heeft, behalve een blokje dat in de jaren vijftig werd toegevoegd (basiswaarde). De aanbeveling is om te overwegen het complex de status van een gemeentelijk monument te geven en latere wijzigingen zoveel mogelijk ongedaan te maken, ofwel: het terugbrengen van de kleine houten dakkapellen, de roedeverdeling in de ramen, de oorspronkelijke erfafscheiding en de groenaanleg in het openbaar gebied.

Aan ons is op verzoek van Woningstichting Naarden gevraagd om commentaar op het onderzoek en de aanbevelingen te geven – vooral vanuit de vraag: hoe nu verder? Hiertoe hebben we het rapport bestudeerd en de locatie bezocht. We hebben zelf geen archiefonderzoek gedaan en baseren ons op de beschikbare informatie en enkele digitale bronnen.

Dr. Ir. Paul Meurs
26 oktober 2020

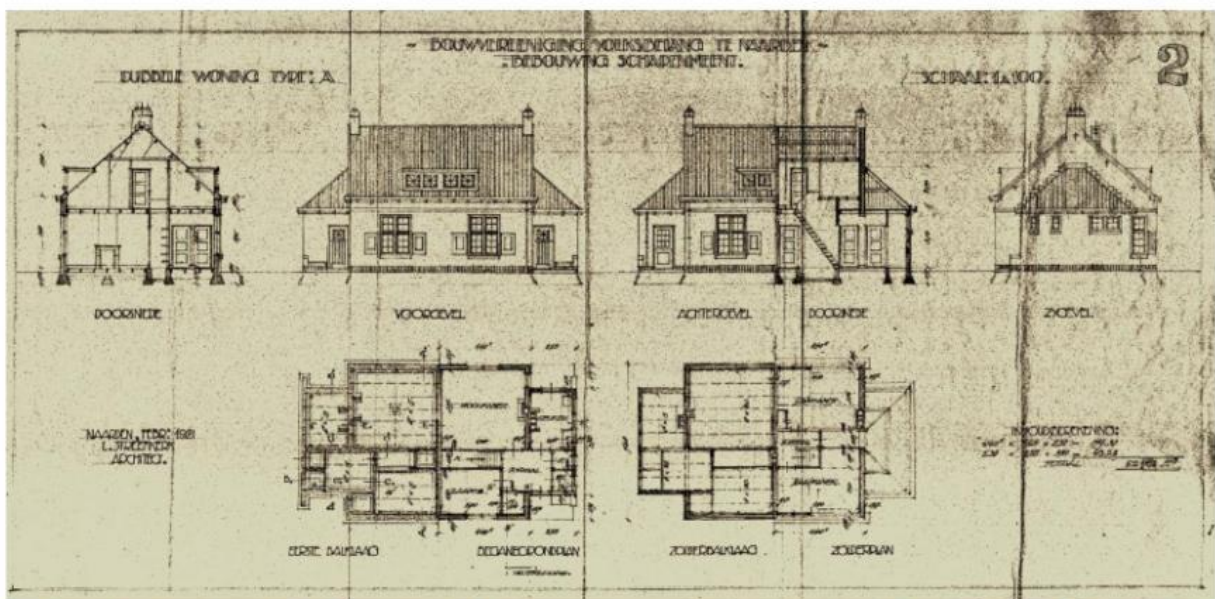
Het cultuurhistorisch onderzoek (maart 2020) besteedt enkele hoofdstukken aan een historische en ruimtelijke beschrijving, gevolgd door een beschrijving van bijzondere waarden, conclusies en tot slot de waardering en aanbevelingen. De historische beschrijving begint nog voor het jaar 1000 en bestrijkt de ontwikkeling van de vesting, de woningnood, om uiteindelijk de achtereenvolgende bouwplannen in de wijk Keverdijk op te sommen. In dit verhaal missen we de overwegingen en motieven die destijds – zo kort na de Eerste Wereldoorlog – bepalend waren voor de opzet van de bebouwing van het gebied en de uitwerking van het complex. We kennen natuurlijk niet de beschikbare bronnen, maar het zou relevant zijn om te weten welke ambities de gemeente Naarden (in de jaren 1910) met het gebied had en hoe de provincie (vanuit de wettelijke taken in het kader van de Woningwet) meekeek. Wat waren de motieven van Volksbelang om voor de sociale woningbouw een royale verkavelingsopzet te kiezen (met ongewoon brede en diepe kavels)? Zeker in de context van Naarden – dat al generaties zat opgesloten in de benauwde vesting – moet hier een reden voor zijn geweest. Zaten er specifieke bedoelingen achter het onderbrengen van de keuken in een uitbouw? Had dat wellicht te maken met de huisvesting van een specifieke doelgroep of bepaalde denkbeelden over het gebruik van de woningen (en de moestuinen). Door de woningen op deze manier in de breedte te organiseren, werden de percelen niet alleen zeer diep, maar ook zeer breed. En wat waren de ambities van de architect en kwam het plan zonder slag of stoot door alle procedures? Volgens onze gegevens werd in 1913 door de gemeentelijke landmeter een uitbreidingsplan gemaakt, dat door de Woninginspecteur van Noord-Holland zwaar werd bekritiseerd. De weinig ambitieuze stedenbouwkundige opzet van Keverdijk, dat over de oudere slotenstructuur heen lijkt getekend, geheel in lijn met de 19^e-eeuwse traditie van revolutiebouw. Wellicht was dat een reden om op de oneconomische verkaveling van het complex uit te komen. Dat de woningdichtheid laag en de bouwkosten hoog waren, blijkt uit enkele krantenberichten. In de gemeenteraad werd in 1921 bezwaar gemaakt tegen het feit dat er maar 30 woningen op de grond werden gebouwd. Een paar maanden later kondigde de Minister van Arbeid aan het project geen woningbouwsubsidie te geven zolang de bouwkosten van f. 6.85.- per woning zouden bedragen.

Het is niet helemaal duidelijk wat in het cultuurhistorisch onderzoek met een 'tuindorp'-opzet wordt bedoeld. De term wordt in het rapport niet gedefinieerd of met historische bronnen onderbouwd. De tuinstad en tuindorp-beweging stond voor een zeer specifieke opzet van leefgemeenschappen, met een doorwerking in verkaveling, groenopzet, voorzieningen, inrichting buitenruimte, gemeenschapsopbouw, etc. In de stedenbouwkundige opzet valt, bij een rondgang door de wijk, op dat het complex nauwelijks een ruimtelijk verband legt met de latere ensembles – en dat vooral elders in Keverdijk aanzetten van een stedenbouwkundige compositie en collectieve buitenruimten zijn de zien. Het complex in de Huibert van Eijkenstraat heeft alleen een smalle groenstrook in het profiel (met de platanen, prachtig), en een iets losse schikking van de woonblokken in de rooilijnen, waardoor de straat optisch aan de uiteinden vernauwd en halverwege verbreed.

Dan de architectuur: een combinatie van expressionisme (Amsterdamse school) en traditionalisme aldus het rapport. Ook hier mist een onderbouwing van deze termen, of hebben ze alleen te maken met het baksteenmotief onder de gootlijst en wat decoratieve patronen in de kopgevels?

Opmerkelijk is dat er geen verband met het oeuvre en de opleiding van de architect is gelegd, of projecten waar de architect zich mogelijk op gebaseerd kan hebben (bijvoorbeeld contemporair werk in Amsterdam). Voor de duiding van het complex zou een dergelijke context relevant zijn. Op internet is te vinden dat de architect onder meer de Vrije Katholieke kerk van Huizen ontwierp (1929), alsmede (rietgedekte) villa's en atelierwoningen in het Gooi en Bergen (NH). Bij de eerste steenlegging in 1921 werd, aldus het verslag in de *Gooi- en Eemlander*, een speciaal woord van dank aan de inspecteur der Volksgezondheid gericht, omdat hij 'menige nuttige wenk had gegeven'.

Graag hadden we meer gelezen over de kwaliteit van de woningen: de woningindeling, de opzet met de keukens in een uitbouw, de lichttoetreding, de relatie met de buitenruimte en de efficiency van de plattegrond. Het valt op dat de woningen vergeleken met andere projecten uit het begin van de jaren twintig in en rond Amsterdam pover van opzet en uitwerking overkomen – niet bepaald het werk van een architect met veel ervaring of ambitie met de planmatige woningbouw en compacte woningen. De vertrekken waren bedompt, met maar een raam (en dan ook nog eens met roetjes). De compositie van de hoofdvolumes en de uitgebouwde keukens oogt moeizaam, met alle kappen en aansluitingen, en ook de proporties komen ongelukkig over (plaatsing van de entrees en ramen, de ruimtelijke compositie, de relatie van de woning met de buitenruimte). Natuurlijk zijn er ook wel kwaliteiten. Zo meldde de *Gooi- en Eemlander* enthousiast dat de woningen met een schuurtje en een privaat binnenshuis werden uitgerust. In 1941 schreef *Het Volk* over de eerste woningen op de Schapenmeent: 'Het nieuwe huisje, de lage huur, het aardige voortuintje en de lap moestuin achter het huis waren aantrekkelijkheden, die het bezwaar van achter wonen deed verdwijnen'.

Plattegronden doorsnede en gevels dubbele arbeiderswoning type A op de Schapenmeent voor Bouwvereniging Volksbelang te Naarden. L. Streefkerk Naarden febr. 1921. Stadsarchief Naarden

(afbeelding uit het rapport)

In de loop van de jaren hebben de woningen verschillende veranderingen ondergaan – die stuk voor stuk leidden tot verschraving: buitenisolatie op de aanbouwsels, sneldekkers in plaats van pannen, doorgaande trespas-dakkapellen die het doorlopend dakvlak onderbreken, het verdwijnen van luiken, roeden en bijna alle schoorstenen, en het inpassen van parkeerplaatsen, ten koste van het groen.

Bijzondere waarden

Het rapport bevat op de pagina's 67-68 een beschrijving van de bijzondere waarden van het complex. Deze paragraaf vat in grote lijnen de voorafgaande beschrijving samen, aangevuld met kopjes over gaafheid en zeldzaamheid. Opmerkelijk is dat bij de architectuurhistorische waarde wordt gesteld dat (door alle latere wijzigingen) de waarde vooral in de hoofd- en kapvormen is gelegen (dus: de stedenbouwkundige verschijningsvorm), terwijl bij gaafheid wordt gesteld dat de woningen ondanks de wijzigingen nog steeds herkenbaar zijn als eenvoudige arbeiderswoningen uit de periode 1920-1925. Dit zou veronderstellen dat gaafheid hetzelfde is als herkenbaarheid. Volgens ons is van gaafheid geen sprake. Integendeel, het complex is zwaar aangetast zowel in de buitenruimteaanleg, als in de woningen zelf. Veel van de oorspronkelijke materialisatie en afwerking is verloren gegaan.

Onder het kopje zeldzaamheid staat in een ingewikkelde zin dat dat dit de oudste door een corporatie gestichte woningbouw buiten de vesting is en dat dit voor Naarden vrij zeldzaam is. Verder wordt de 'embryonaal gebleven tuindorp-achtige context' vrij zeldzaam genoemd. We zouden het vooral plaatselijk willen zoeken: een vroeg voorbeeld van complexmatige sociale woningbouw buiten de veste. Binnen de sociale woningbouwproductie uit de jaren twintig in de omgeving van Amsterdam is dit complex van geen of ondergeschikte betekenis.

Straatbeeld Huibert van Eijkenstraat: bomen, verwijdend profiel (smal bij entrees), forse voortuinen

Huibert van Eijkenstraat: zeer diepe achtertuinen. Kopblokken op de hoek Evert de Bruijnstraat.

Conclusies: kenmerken behouden en/of te beschermen

In een kort overzicht op p. 69 worden de stedenbouwkundige en architectonische kenmerken puntsgewijs samengevat. Het is niet duidelijk wat de relatie tussen dit overzicht en de voorafgaande hoofdstukken is. De conclusies komen niet of nauwelijks overeen met de beschrijving en typering in het onderzoek.

Kenmerkende en behoudswaardige elementen stedenbouw:

- Een 'markant stedenbouwkundig ensemble'. Deze kwalificatie komt in het rapport uit de lucht vallen. Het gaat om een verkaveling op de onderliggende polderstructuur, met als enige specifieke kwaliteit een enigszins verlopende rooilijn en het opnemen van groen en platanen in het profiel.
- 'Tuindorpopzet'. Ook dit is niet onderbouwd. Een straat met tuinen maakt nog geen tuindorp, in de cultuurhistorische betekenis van de tuinstadbeweging.
- 'Hoofdkenmerken van het verkavelingsplan, in hoofdzaak stratenverkaveling, gesloten-halfopen'. Deze aanduiding is moeilijk als een kenmerkende en behoudenswaardige kwaliteit op te vatten.
- De laatste twee bullets zijn wel relevant: de plantsoenenstrook met platanen, en het kleinschalige karakter van de bebouwing (los van de vermeende tuindorpopzet).

Kenmerken en behoudenswaardige elementen architectuur:

- 'Diverse typologie, met als gevolg een levendig straatbeeld'. Dit verband ontgaat ons. De bebouwing is, ondanks de verschillende types, eenduidig, weinig levendig en redelijk ver van de straat gezet. Het straatbeeld wordt vooral gemaakt door het profiel, de bomen, de voortuinen en de levendigheid die de bewoners hierin hebben gebracht of geparkeerd.
- 'Uniforme bouwhoogte'. Dit is een stedenbouwkundige eigenschap (en niet per se een kwaliteit).
- 'De gemene deler in de architectuur: traditioneel karakter, door de bakstenen gevels, de nadrukkelijk aanwezige pannendaken met verschillende daktypen en schoorstenen, houten kozijnen, ramen en deuren, ritmiek in de gevels door telkens herhalende patronen en elementen'. Zonder in te gaan op de vraag waarom deze volkswoningbouw traditioneel zou moeten zijn, lijkt hier een deels niet-bestaande werkelijkheid beschreven. De pannendaken vallen weg achter de doorlopende dakkapellen en de schoorstenen zijn op een enkele na verdwenen. Compositie en ritmiek zijn matig (slechte hoogte-breedte verhoudingen, de gevelopeningen – met in de voorgevel slechts een raam

per woning). Alleen de baksteenornamenten onder de goot en in de kopgevels verbijzonderen de architectuur.

De conclusies op p. 69 sluiten af met punten ter versterking van de cultuurhistorische kwaliteiten, zoals het terugbrengen van de roedeverdeling in de ramen, het vervangen van de grote dakkapellen door kleine, houten kapellen (reconstructie oorspronkelijke toestand), het herstel van de uniforme erfafscheidingen en het terugbrengen van de oorspronkelijke groenaanleg in de openbare ruimte. Deze punten staan op een plek in het rapport, waar geen aanbevelingen horen. In de conclusies en de waardestelling gaat het om duiding van de waarden van het complex zoals het nu bestaat. Nog voor dat de waarden benoemd zijn, worden echter al zeer concrete suggesties voor ingrepen gedaan. Zo wordt de waardestelling 'vervuild' met een opvatting over de toekomst van het complex. Dat zou hooguit in de aanbevelingen achterin een plek kunnen krijgen. Zelfs bij rijksmonumenten is het overigens ongebruikelijk adviezen voor reconstructie te geven – zonder die in een integrale afweging te betrekken. Vanuit het perspectief van de bewoners en de woonkwaliteit, is het merkwaardig om de bruikbaarheid van de verdiepingen sterk te verminderen, door terug te gaan naar minimale kapellen (hoe lelijk die lange kappen van trespa ook zijn, laat daar geen misverstand over bestaan). Ook het terugbrengen van roedes in woningen met nauwelijks daglicht, is wellicht niet zo'n goed idee, omdat daarmee nog meer glasoppervlak verdwijnt. Herinrichting van het groen in de straat is beslist positief, maar gaat niet zonder goede oplossing voor de parkeerdruk en -normen.

Waardering

De conclusies ten aanzien van de cultuurhistorische kwaliteit zijn op pagina 70 gemaakt in een tabel, waarin het complex op 21 aspecten, verdeeld over vijf categorieën, wordt gescoord. Dit oogt wetenschappelijk onderbouwd en breed opgezet, maar zoals hier boven is beschreven, zijn er wel wat vraagtekens bij de onderbouwing, de conclusies en bevindingen te plaatsen. Wat mist is duiding en onderbouwing van de betekenis van het complex, waarmee (meer dan in een arbitraire scoretabel) verantwoording wordt afgelegd. Dat kan met een korte tekst die de cultuurhistorische waarde van het complex uitlegt in de verschillende dimensies (bijvoorbeeld: stedenbouw, buitenruimte, architectuur, typologie, cultuurhistorie, plaatselijk belang, betekenis in het oeuvre van architect L. Streefkerk, immateriële waarde, sociale betekenis, alsmede gaafheid en zeldzaamheid). Zo lijkt het ons evident dat de waardering uitspraken doet over de kwaliteit en betekenis van de woningplattegronden (met de positionering van de kavels), de voor sociale woningbouw extreem lage dichtheid en de betekenis van de grote tuinen voor de woningen in de tijd (van moestuin tot camperstalling).

Op basis van de informatie die in het rapport is verzameld, is er wel het nodige af te doen aan de conclusie dat het complex van hoge waarde is en de status van gemeentelijk monument verdient. Wij komen (op basis van informatie uit het rapport) niet verder dan dat dit complex uit oogpunt van volkshuisvesting, woningtypologie en architectuur hooguit plaatselijk van belang is. De waarde is vooral associatief: het gaat om een vroeg complex volkswoningen in Naarden, destijds op voor Naarden (vesting) ongekend ruimte percelen met grote tuinen gesitueerd, de eerste stenen woningbouw buiten de vesting en een project van een plaatselijke architect. Een positieve kwaliteit is het straatprofiel, met een iets verspringende rooilijn, groenstroken en prachtige platanen. De latere woningbouwcomplexen in de buurt hebben meer architectonische en ensemblekwaliteit, hier zijn ook buitenruimtes (plantsoenen en speelruimten) in de verkaveling opgenomen.

Straatbeelden uit de directe omgeving van de Huibert van Eijkenstraat

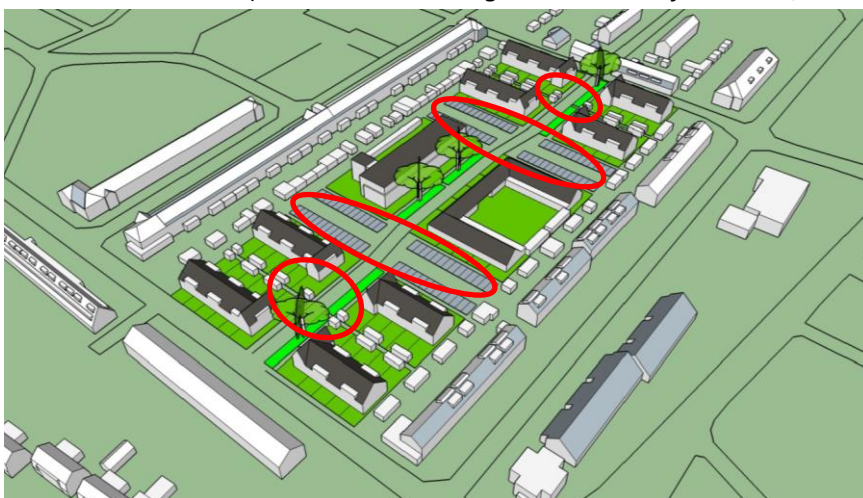
Hoe verder?

De conclusie dat het woningcomplex aan de Huibert van Eijkenstraat hoge cultuurhistorische waarde heeft en derhalve als een monument behandeld zou moeten worden (behoud van het bestaande, reconstructie verdwenen elementen) delen wij niet. Maar het complex vertegenwoordigt wel cultuurhistorische waarde en was de eerste fase van een stapsgewijs gebouwde wijk, die aan al die fases en varianten zijn eigenheid en kwaliteit dankt. Het is als de jaarringen van een boom, hoe dichterbij de kern, hoe ouder.

Ook hebben wij onze bedenkingen bij de verkavelingsstudie die Woningstichting Naarden in 2017 heeft laten uitvoeren. In de wijk lopen zo'n beetje alle straten en bouwblokken evenwijdig, haaks op de trekvaart. Een verkaveling die 90 graden is gedraaid, strijkt dan als het ware tegen de haren in. Het schaadt de structuur van de wijk, maar levert ook nog eens nare voor- en achterkant conflicten op. De Huibert van Eijkenstraat valt ruimtelijk uiteen in zijtuinen (doorgaans schuttingen), parkeerkoffers en enkele blokjes met oriëntatie op de straat. De dwarsstraten zijn immense parkeerkoffers en oriënteren zich op de schuttingen van de achtertuinen aan weerszijden van het plangebied. Naast al deze stedenbouwkundige gebreken, ligt het buurtje als een Fremdkörper in zijn omgeving, het lijkt voor een heel ander stuk stad gemaakt.

Bestaande toestand (uit: Herstructurering Huibert van Eijkenstraat, 2017)

Voorgestelde verkaveling, 2017 (in rood de ergste ruimtelijke ongelukken)

Het komt ons voor dat er twee eenzijdige (sectorale) toekomstbeelden voor de Huibert van Eijkenstraat worden geschetst: het cultuurhistorisch onderzoek pleit voor monumentalisering en het schetsontwerp mist de relatie met de geschiedenis van de plek en de stedenbouwkundige (en mogelijk ook de architectonische) logica van de wijk.

Het zou te overwegen zijn om een middenweg te zoeken: het zoeken naar continuïteit, samenhang en integrale vernieuwing – waarbij cultuurhistorie geen doel, maar een middel wordt om de ruimtelijke kwaliteit van het gebied te verhogen. Integraal betekent dat naast cultuurhistorie ook andere belangen meewegen: woningbehoeften, doelgroepen, de sociale mix, behoud van de sociale huur, betaalbaarheid, de (mogelijke) noodzaak om binnen bestaand stedelijk gebied te verdichten, de wensen van de bewoners, etc.

We kunnen ons heel goed voorstellen dat die enorme tuinen de buurt geliefd bij de huurders maken. Tegelijk begrijpen we ook dat een corporatie vanuit haar maatschappelijke doelstellingen denkt aan een hogere dichtheid, mogelijk in combinatie met een bijstelling van het aanbod aan andere doelgroepen. Dat zou dan wel moeten gebeuren met behoud van de stedenbouwkundige logica van de wijk als geheel en het vasthouden van het verhaal van de eerste stenen bebouwing buiten de vesting. Dat verhaal kan ook goed verteld worden met een deel van het oude complex. Het is de moeite waard om te onderzoeken of een nader te bepalen deel van de blokken kan worden gerenoveerd. Zo kunnen schakelstukken met de omgeving ontstaan, maar ontstaat ook ruimte voor vernieuwing – gericht op verduurzaming, differentiatie van het aanbod en verdichting. De opgave (maar dat valt buiten het bestek van dit advies) is om de verdichting vanuit de bestaande structuur en kwaliteit te realiseren. Dat kan een bijzonder stukje Naarden opleveren. Enerzijds met de oude laag van 100 jaar oude sociale woningbouw en anderzijds een stedenbouwkundige opzet, waarbij het parkeren helemaal uit het zicht is, de groenstructuur wordt versterkt en woonstraten of woonhoven ontstaan, met nieuwe architectonische en stedenbouwkundige kwaliteit. Zowel stedenbouwkundig als architectonisch wordt op de geschiedenis van het gebied voortgebouwd, bijvoorbeeld met behulp van een beeldkwaliteitsplan, waardoor de samenhang tussen het bestaande en de vernieuwing optimaal is te borgen. Het doel is niet sec het behoud van cultuurhistorie, maar het ontwikkelen van sociale en ruimtelijke kwaliteit, waar de cultuurhistorie een onderdeel van uitmaakt. Dat vraagt om een heel andere benadering dan in de nu voorgestelde herstructurering. Het zou de moeite waard zijn om met de gemeente het gesprek te voeren over een koers, die aan zowel de cultuurhistorie als de belangen van hedendaagse sociale woningbouw recht doet.